

Zdůvodnění projektu:

Zámek Vranov nad Dyjí je stavbou, která architektonickou invencí, ikonografickým programem, ale i prací s krajinnou komponenturou snese srovnání s předními realizacemi přelomu 17. a 18. století. Stavba je dokonalým dokladem mocenských snah a úsilí prezentace slávy rodu Althanů a ctností jeho minulých, ale i současných představitelů, společenského postavení a je odrazem vztahu k vládnoucí dynastii. Vizuální, ale i obsahové prostředky, kterými těchto cílů dosahuje, byly ve své době dozajista nikoliv pouze nebývale působivé, ale především funkční.

Vývoj lidského vnímání světa a s ním i hodnocení reliktní minulosti v mnoha případech kolísá na hraně nepochopení a nedocení těchto prostředků a vede mnohdy k despektu vůči hmotným či nehmotným dokladům kultury. S takovým nedoceněním se dle našeho soudu setkáváme mnohdy i při pohledu na barokní umění či architekturu. Domníváme se však, že obdobné tvrzení pro Vranov nad Dyjí neplatí, či platí pouze v omezené míře. I dnes tedy, ač s jiným úhlem pohledu, který vychází z odlišné vizuální kultury současnosti, avšak se stejným zaujetím, údivem a fascinací, pozorujeme tento skvost barokní kultury na Moravě a nehledě na znalost historických, případně uměleckých souvislostí, vědomě či nevědomě pracujeme s myšlenkou jeho dobové unikátnosti. To je bezesporu také důvodem, proč je Vranov nad Dyjí jednou z turisticky nejlákavějších atraktivit regionu a proč kouzlu stavby neustále propadají čeští, moravští, ale i rakouští badatelé, snažící se odhalit komplexní a dnes již mnohdy stěží rozpletitelnou síť významů architektury, její výzdoby či nejrůznějších společenských konvencí a procesů, které s nimi byly neoddělitelně spojeny.

Cílem tohoto projektu (a současně i výsledné publikace a dalších navazujících výstupů) je především posunout dosavadní poměrně rozsáhlé výsledky bádání ohledně vranovské rezidence směrem k její co nejkomplexnější interdisciplinární interpretaci na úrovni reprezentačních a ideologických intencí objednavatele (zejména Michaela Jana II. Hraběte z Althanu v poslední čtvrtině 17. století). Toto hledisko se nejvýrazněji uplatňuje ve zhodnocení výzdoby a postavení unikátního Sálu předků, jako vyvrcholení svého druhu „via triumphalis“, a spolu s tím i využití celého sídla v rámci stanoveného barokního ceremoniálu. Nutno podotknout, že rod Althanů v tohoto pohledu znamenal pro Vranov nad Dyjí důležitý mezník v jeho historii, kdy

se sem po jeho držení již v době bělohorské vrátili na začátku 80. let 17. století a původní gotický hrad radikální přestavbou přestavěli na honosné barokní zámecké sídlo. Na tomto místě je nutné vzít v potaz, že rodová rezidence ve své době a optikou dobové mentality neznamenal jen nějakou funkční jednotku a něco, co mnozí z nás dnes mohou vnímat pouze měřítkem krásy a bohatství. Nýbrž byla naplněna řadou symbolických konotací, srozumitelných více či méně zasvěcenému současníkovi a sloužících sebeidentifikaci a legitimizaci daného rodu jak v rámci císařství, tak i v rámci pozemského světa, a dokonce i toho duchovního. V případě Vranova je příznačná snaha získat pro projekt jeho barokní přestavby módního a originálního umělce Johanna Bernharda Fischera von Erlach, který ve svých plánech inovativně pracoval s myšlenkou zámku na skále a představou dokonalého oválného tvaru, jenž sám uplatňoval i na některých chrámech, či významných stavbách duchovního! charakteru. Aspirace hraběte Althana nacházejí ve Vranově své zhmotnění jak v rámci celého rezidenčního komplexu, tak v první řadě v sofistikovaně znázorněné genealogii rodu Althanů, jež vyúsťuje v jejich slavnostní apoteózu na klenbě již zmiňovaného sálu. V souvislosti s tím stojí za pozornost a hlubší prozkoumání tehdy běžné ideologické upravování a zkreslování skutečnosti na úrovni historických faktů a utváření skutečnosti nové, pro mocenské ambice ještě důležitější. Vranovský rodokmen se tak charakteristicky sestává jak z předků prameny skutečně podložitelných, tak i ze starobylost rodu dokládajících „mýtických“ osobností sahajících v případě Gebharda z Thannu hluboko do 4. století. Všichni tvoří součást řetězce přenosu ctností, jež se na základě rodového pouta kumulují v postavě zadavatele Michaela Jana II., aspirujícího tak svou ušlechtilostí a mecenášstvím v oblasti vědy a umění na nejvýznamnějšího člena rodové linie. V návaznosti na to lze jeho mnohohrstevnaté objednatelské záměry vykládat na více úrovních a z různých pohledů. Předně je nezbytné uvědomit si roli jednotlivých stavebních komponent v rámci šlechtického sídla, v případě Vranova především klíčovou pozici sálu uvnitř celé této architektonické koncepce. Nabízí se například srovnání s podobnými koncepty v Evropě, ale i na našem území (Jaroměřice nad Rokytnou, Duchcov), kdy jsou zadavateli zpravidla šlechtici zastávající význačné pozice spojené s vídeňským dvorem a použité programy odvolávající se na císařskou ikonografii nezřídka pracují

s motivy galerií předků. Konkrétně Michael Jan II. Althan zastával za svůj život post tajného rady císaře Leopolda a nejvyššího soudce Markrabství moravského. Za zkoumání nicméně mimo jiné stojí i otázka, do jaké míry je zde přítomno úsilí šlechty vyjádřit podřízenost a loajálnost vůči císaři a sounáležitost s dvorským prostředím a vedle toho jistá snaha císaři jako nejvyššímu státnímu suverénovi konkurovat a povýšit sebe sama na podobnou úroveň skrze obdobné vizuální prostředky. Patrné jsou tyto přístupy v případě sálu v neobvyklém propojení odkazů na sakrální prostor - model chrámu (sekularizovaný chrám ctnost) a šlechtického sídla, což bylo do té doby především výsadou vládnoucích dynastií.

Pochopení architektury spolu se sochařskou a malířskou výzdobou a jejich symbolické funkce jako celku představuje tedy jeden z našich hlavních cílů a ačkoliv na toto téma existuje značné množství dílčích studií, rádi bychom vytvořili co nejucelenější pohled na tuto problematiku vycházející z co největšího množství relevantních dobových pramenů a nejaktuálnějších poznatků a především i nových přístupů.

Vedle této složité a obsáhlé tematické oblasti se budeme rovněž detailně zabývat běžným životem ve vranovské rezidenci a tím, co pro své majitele znamenala. Tedy jejím fungováním po praktické stránce, ať už se jedná o denní, ale i slavnostnější činnosti urozených pánů a dam (jež lze taktéž spojovat s určitými ceremoniálními postupy), až po provoz a funkce ryze hospodářské, spojené hlavně s poddanými. Díky mnohým publikacím máme již povědomí například o tom, jakým způsobem byly často na šlechtickém sídle znatelně odděleny světy muže a ženy a to nejen na úrovni duchovní, ale i formální a funkční - na pánské a dámské apartmá. Fungování celého rezidenčního komplexu nadto pak samozřejmě vycházelo z rozdělení na slavnostní reprezentační prostory a adekvátní privátní místnosti, poskytující útočiště nejen šlechtické rodině, jejím přátelům a služebnictvu, ale současně sloužící politickým a diplomatickým návštěvám a kulturním akcím jako provozování hudby a divadla, či pořádání intelektuálních salonů. V tomto ohledu bychom k Vranovské rezidenci chtěli přistupovat i jako k místu paměti, jež je neoddělitelně spjata se svými dřívějšími obyvateli.

Na závěr těchto několika navržených tezí, jejichž zpracování bude nezbytně vyžadovat práci nejen v oboru uměleckohistorickém, ale současně kooperaci na hranici dalších vědních disciplín, bychom rádi shrnuli oblasti bádání a základní otázky směřující k lepšímu pochopení šlechtického sídla ve Vranově nad Dyjí v době baroka a jeho adekvátnímu zhodnocení na poli historického kulturního dědictví. Navrhované okruhy našeho zájmu jsou rozděleny do čtyř podoblastí výzkumu, přičemž každá v rámci organizace připadne jednomu badateli. První z nich je problematika rezidence jako *stavební úlohy* (v této části bude zkoumána samotná architektura, sloh a četné přestavby - hlavně ta nejradikálnější, barokní). Druhá bude řešit *dekorativní programy* (ikonografii výzdoby – především slavného Sálu předků a dalších prostor, a také obecnější témata jako ideologie a propaganda, odkazy na rodovou spřízněnost, genderovost apod.). Třetí se zaměří na zkoumání *provozu* rezidence (ten opět úzce souvisí se samotnou funkcí stavby, a dále pak praktické informace např. jak fungovalo zásobování, ceremoniální rituály dvora,...). Čtvrtá část prozkoumá *objednatelské pozadí* (jak se jednotliví majitelé promítli do závěrečného vzhledu stavby, jaké byly jejich osobní motivace a jaké naopak společenské normy decora, jichž se museli držet). Alespoň krátké pozastavení by zasloužila rovněž reflexe toho, jak se další majitelé Vranova sžili s tak výraznou vizuální prezentací Althanů, případně jak ji vnímá současný divák. Nakonec se pokusíme o srovnání Fischerovy vranovské realizace s podobnými dobovými rezidencemi – v čem najdeme shodné prvky a v čem se naopak liší, čím je tato stavba tak výjimečná a proč si myslíme, že by měla být zapsána se seznam UNESCO.

Bibliografie:

Ivana Čornejová – Jiří Rak – Vít Vlnas, *Ve stínu tvých křídel. Habsburkové v českých dějinách*, Praha 1995.

Ludmila Dufková, *Osobní hygiena na šlechtických sídlech*, Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně 2003.

Richard van Dülmen, *Kultura a každodenní život v raném novověku: (16.-18. století)*, Praha 2006.

Peter Gillgren - Mårten Snickare, *Performativity and performance in Baroque Rome*, Farnham 2012.

Wilfried Hansmann, *Baukunst des Barok: Form, Funktion, Sinngehalt*, Köln 1978.

Helen Hills, *Rethinking the baroque*, Farnham 2011.

Ladislav Hosák, Listinné prameny k dějinám panství, hradu a zámku Vranov nad Dyjí, in: *Vlastivědný sborník Moravskobudějovicka*, č. 2, Moravské Budějovice: Muzejní spolek v Moravských Budějovicích 2008, s. 177-183.

Olivier Chaline, Sály předků na zámcích Království českého, in: *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2009, s. 5-21.

Karel Janíček, *Vranov nad Dyjí: Château*, Libice nad Cidlinou 1997.

Karel Janíček, K věrohodnosti rodové linie Althannů v sále předků na zámku ve Vranově nad Dyjí, in: *Ročenka Státního okresního archivu ve Znojme*, Znojmo 1998, s. 69-77.

Karel Janíček, Malba ve vstupním sále zámku Vranov nad Dyjí, in: *Ročenka Státního okresního archivu ve Znojme*, Znojmo 2001, s. 113-140.

Karel Janíček, O výmalbě pánského pokoje na zámku ve Vranově, in: *Sborník Státního okresního archivu Znojmo sv. 26*, Brno: Moravský zemský archiv v Brně 2011, s. 88-109.

Karel Janíček, *Ohlédnutí za životem Volfa Dětricha z Althannu*, Ročenka státního okresního archivu ve Znojme, Znojmo 1995.

Karel Janíček, Symbolika výzdoby malého konverzačního salonu na zámku ve Vranově, in: *Sborník Státního okresního archivu Znojmo sv. 21*, Znojmo: Moravský zemský archiv v Brně 2006, s. 98-115.

Pavel Juřík, *Encyklopedie šlechtických rodů*, Praha 2014.

Herbert Karner, Kulturtransfer im Barock. Kunst des 17. und 18. Jahrhunderts in Böhmen, Mähren und Ostösterreich, in: Tomáš Knoz (red.), *Tschechen und Österreicher. Gemeinsame Geschichte, gemeinsame Zukunft*, Brno 2006, s. 89-95.

Andreas Kreul, *Johann Bernhard Fischer von Erlach: Regie der Relation*, Salzburg 2006.

Jiří Kroupa, "Palác ve tvrzi". Umělecká úloha a zámecká architektura v raném novověku. (Dvě úvahy k výzkumu světové architektury raného novověku), in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity L*, č. 45, Brno: Masarykova univerzita v Brně 2001, s. 13-37.

Tomáš Knoz, Místa Lichtenštejnské paměti, *Časopis Matice moravské CXXXI*, č. 3, Brno 2012, s. 23-45.

Jiří Kroupa, *Umělci, objednavatelé a styl: studie z dějin umění*, Brno 2006.

Jiří Kroupa, *V zrcadle stínů: Morava v době baroka 1670-1790*, Brně: Moravská galerie 2002.

Alena Křížová, *Dámský salon*, Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně 2011.

Alena Křížová, *Káva, čaj a čokoláda ve šlechtickém salonu*, Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně 2006.

Alena Křížová, *Pánský salon na šlechtickém sídle: ušlechtilé záliby a neřestné zábavy aristokratů*, Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště 2010.

Jiří Kubeš, *Trnitá cesta Leopolda I. za říšskou korunou (1657–1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*, České Budějovice 2009.

Zdeněk Kudělka – Ivo Krsek, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996.

Ladislav Zikmund Lender, *Autorství Sálu předků ve Vranově nad Dyjí - poznámky ke stavu poznání*, in: *Sborník Státního okresního archivu Znojmo sv. 22*, Moravský zemský archiv v Brně 2007, s. 37-44.

Martin Mádl - Michaela Šeferisová Loudová - Zora Wörgötter, *Baroque Ceiling Painting in Central Europe: Barocke Deckenmalerei in Mitteleuropa : proceedings of the international conference, Brno - Prague, 27th of September - 1st of October, 2005*, Praha 2007.

Edward Andrew Maser, *Drawings by Johann Michael Rottmayr (1654-1730): an exhibition of drawings by the Austrian painter from an Italian private collection*, The David and Alfred Smart Gallery, The University of Chicago, October 23 - December 14, 1980, Chicago 1980.

Jiří Mikulec, *Leopold I. Život a vláda barokního Habsburka*, Praha 1997.

Jiří Paukert, *Vranov nad Dyjí*, Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody 1965.

Jiří Paukert, *Státní zámek Vranov nad Dyjí*, Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody 1976.

Friedrich Polleros, *Průvodce krajem a jeho kulturou. Waldviertel, Weinviertel - jižní Morava*, Břeclav 1999.

Johann Michael Rottmayr: Werk und Leben : Gedächtnis-Ausstellung zum 300. Geburtstag in den Prunkräumen der Salzburger Residenz vom 4. Juni bis 31. August 1954, Salzburg 1954.

Bohumil Samek, *Sál předků ve Vranově nad Dyjí*, Brno 2003.

Marta Sedláková, *Svět dětí na šlechtických sídlech*, Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně 2008.

Hans Sedlmayr, *Fischer von Erlach der Ältere*, München 1925.

František Josef Schwoy, *Topographie vom Markgraftum Mähren*, 1793.

Michael Snodin - Nigel Llewellyn, *Baroque 1620-1800: style in the age of magnificence*, London 2009.

Lubomír Slavíček, *Johann Michael Rottmayr und Graf Maximilian Thun. Neue Erkenntnisse zur Provenienz der Gemälde Rottmayrs*, *Opuscula Historiae Artium LV*, Brno: Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 23-42.

Milan Togner, *Malířství 17. století na Moravě*, Olomouc 2010.

Rolf Toman, *Baroko: architektura, sochařství, malířství*, Praha 2007.

Tomáš Valeš, *Mezi Brnem a Vídní. Umění a umělci ve Znojmě a okolí 1715-1815* (disertační práce), Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2013.

Josef Válka, *Myšlení a obraz v dějinách kultury: studie, eseje, reflexe*, Brno 2009.

Rosario Villari, *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004.

Vít Vlnas, *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Praha 2001.

Magdalena Wágnerová, *Příběhy zámků v Čechách a na Moravě: jeviště života šlechtického*, Praha 2014.